

Energie-atelier glastuinbouwcluster Bommelerwaard-Neerijnen

Op dinsdagmiddag 27 maart 2018 vond in Gameren een energie-atelier plaats voor het glastuinbouwcluster Bommelerwaard-Neerijnen. Dit atelier maakte onderdeel uit van de Energiestrategie Fruitdelta Rivierenland. Zo'n veertig betrokkenen waren hierbij aanwezig, onder wie glastuinders, wethouders en medewerkers van gemeenten en Liander. Bij de bijeenkomst stond de vraag centraal: Hoe zorgen we voor CO₂-toevoer, warmte en elektriciteit als het cluster van het aardgas af gaat?

Uit een inleidende presentatie door Hans van den Berg van LTO Glaskracht kwam naar voren dat de sector ruimschoots op koers ligt om haar EU-doelstelling te halen (36% besparing in 2030 ten opzichte van 2005). Toch zijn er nog grote stappen te maken. Deze opgaven werden in de middag verder besproken aan de hand van drie deelthema's: warmte, elektriciteit en CO₂. Daarbij zijn afspraken gemaakt over vervolgcities. De opbrengst van de middag zal worden besproken in de Klankbordgroep energie glastuinbouw en het Duurzaamheidsplatform Bommelerwaard. Initiatieven kunnen zich ook aanmelden voor het Regionaal investeringsfonds (RIF). Voor meer informatie kunt u [deze website](#) raadplagen.

**“Je moet met concrete dingen
beginnen, maar zorg dat je wel in
beeld hebt waar je uiteindelijk
naartoe wil.”**

Hans van den Berg (*LTO Glaskracht*)

Voor informatie over het vervolg kunt u contact opnemen met Annemieke Spit
(Projectleider Regionale Energiestrategie Fruitdelta Rivierenland)

spit@regiorivierenland.nl, 0630552325

Deelsessie Elektriciteit

Deelnemers

Gerard Selman (Glastuinbouwcompact); Hans van den Berg (LTO Glaskracht); Astrid Zweerus (gemeente Maasdriel); Antoon van Liempt (gemeente Maasdriel); Rob Dado (Liander); Annemieke Spit (regio Rivierenland); David van Tuijl (Linflow); Jan Pippel (Pippel Lisianthus); Matthijs Maas (gemeente Zaltbommel); Etienne Schiffelers (Energiecoöperatie De Wildeman); Onno van Bekkum (Coöperatie Bommelerwaard); Martine Tragter (Berenschot)

WKK als buffer in de transitie

- In de transitie naar een volledig duurzame energiehuishouding kan de door gas gevoede WKK als buffer dienen. De WKK-installaties hebben naar schatting van een van de aanwezigen een gezamenlijk opgesteld vermogen van 120-130 MW. Bufferen kan door de WKK te gebruiken om stroom bij te leveren (gebeurt al) of door de WKK juist terug te schakelen op momenten dat er veel (groene) stroom beschikbaar is.
- Liander streeft naar flexibele tarieven. Liander en zeven glastuinbouw bedrijven deden mee aan een initiatief om de WKK terug te schakelen of uit te zetten wanneer er genoeg stroom is (en de WKK niet voor warmte nodig is). Deze pilot is niet gelukt, vanwege de kosten die het met zich meebracht en het tariefstelsel.

Werken aan een robuust netwerk in het gebied

- Wanneer tuinders van de WKK af gaan, moet stroom via het net geleverd worden. Liander onderzoekt op dit moment welk netvermogen er straks nodig is in de Bommelerwaard. Liander wil hier ver van tevoren op anticiperen (doorlooptijd voor realisatie van een onderstation is vijf tot tien jaar).
- Uitdaging: de gelijktijdigheid. De piekvraag vd kassen is groot, het is de vraag of er dan ook voldoende aanbod van elektriciteit is. Hoe krijg je

dat op elkaar afgestemd in de tijd. Pieken vragen ook om veel koper in de grond. Of je moet denken aan alternatieven zoals waterstof.

- Knelpunt: vanwege wettelijke randvoorwaarden aan investeringen van netbeheerders kan Liander niet voorinvesteren in een robuust netwerk.
- Kans: de kas kan in de toekomst juist energie gaan leveren aan de omgeving (kas als energiebron).

Opwekken

- Glastuinders zien meerwaarde in eigen energieprojecten, omdat zij zo achter de meter in hun eigen stroom kunnen voorzien. Zon is daarbij minder gunstig dan wind (je hebt juist als er geen zon is stroom nodig voor de lampen). Tuinders zien kansen om windmolens te plaatsen langs de Waal, zodat er geen overlast in verband met slagschaduw is voor omwonenden.
- De Coöperatie Bommelerwaard ziet meerwaarde in het organiseren van energieprojecten op gebiedsniveau. Iedereen krijgt de kans om te participeren. Op die manier wil de coöperatie draagvlak organiseren.

Besparen

- Er zijn veel kansen om te besparen in de glastuinbouwsector (LED, nieuwe telen, ontvochtigen, etc...). Hierbij wordt landelijk ingezet op innovatie. De aanwezigen zien er geen meerwaarde in om dit in de regio op te pakken.

Afspraken voor het vervolg

- De Coöperatie Bommelerwaard organiseert local for local energieopwekking in de Bommelerwaard. De glastuinbouw steunt dit en heeft interesse in concrete projectvoorstellen.
- Liander beoordeelt manieren om de netten in het gebied te upgraden en zoekt daarbij verbinding met initiatieven van tuinders en gemeenten.
- LTO en Greenport agenderen de problematiek rondom het tariefstelsel.

Deelsessie Warmte

Deelnemers

Onder anderen: Teun Biemond (Projectbureau Herstructurering Bommelerwaard), Simon Buwalda (wethouder gemeente Zaltbommel), Jan-Hein de Vreede (wethouder gemeente Maasdriel), Gerard van den Anker (wethouder Maasdriel), Sophinus van der Burg (Paprikaweckerij van der Burg), Hans Wouters (Provincie Gelderland), Jaap Breugem (Rabobank Bommelerwaard, Glastuinbouw pact), Jolanda Mourits (ministerie van LNV), Peter Osch (Veiling Zaltbommel, Glastuinbouw pact), Patrick Son (Liandon), Niels van de Wetering (gemeente Neerijnen), René Corsten (Delphi), Bram Brouwer (Berenschot)

Besparen van warmte

- Besparing van warmte gebeurt door vernieuwing productieprocessen ('het nieuwe telen') en door de vernieuwing van de kassen. Glastuinbouwgebieden die aan het innoveren zijn en/of een herstructurering ondergaan zijn daarmee extra interessant.
 - De vernieuwing van productieprocessen en kassen vraagt nieuwe kennis, ruimte voor ontwikkeling, financiering, ondernemende ondernemers en ook elektriciteit (door elektrificatie van energieprocessen)
- Er ontstond in de deelsessie nog discussie over de vraag of kassen überhaupt aan energiebesparing moeten doen, omdat de warmte die in de kassen ontstaat ook als energiebron kan dienen voor energievragers (in bv de gebouwde omgeving)

"Ik zit er graag warmpjes bij. Dat geldt niet alleen voor mij. Ik zie kansen om vanuit de glastuinbouw warmte te leveren aan de omgeving."

Simon Buwalda

*(Wethouder gemeente Zaltbommel, voorzitter
Duurzaamheidsplatform)*

Opwekken warmte

- Momenteel vindt er een haalbaarheidsonderzoek plaats naar het ontwikkelen van een energiecentrale in de Bommelerwaard

Discussie over hernieuwbare warmte

- Verduurzaming warmte is inhoudelijke complex (verbinding met CO2 en Elektriciteit) en organisatorisch complex (vraagt betrokkenheid voor meerdere ondernemers en overheden). Kennis, kunde, maar ook tijd en capaciteit om het belang van de verduurzaming van warmte te agenderen is daarom moeizaam te organiseren.
- Het proces om verduurzaming van warmte op de agenda te krijgen in de Bommelerwaard krijgt vorm met het initiatief om een avond voor ondernemers op dit thema te organiseren. Hiermee ontstaat er collectief bewustwording voor de verduurzamingsopgave en mogelijke kansen.
- Een vervolgstap op deze avond zou een vervolgonderzoek kunnen zijn, naar warmtekansen en –uitdagingen in het gebied (warmtebronnen, kansen voor opslag, afnemers). De provincie, maar ook de gemeenten willen hier wel (financiële) medewerking aan verlenen, maar het initiatief zou wat de overheden betreft bij de ondernemers moeten liggen. Teun Biemond (Projectbureau Herstructurering Bommelerwaard) en ondernemer Sofinus van der Burg gaan met Gerard Selman met ondernemers in gesprek hoe ze dit vervolgproces bespreekbaar kunnen maken op deze avond met de ondernemers.

Deelsessie CO₂

Deelnemers

Onder anderen: Bernadette Janssen (provincie Gelderland), Martin Erlings (gemeente Zaltbommel), Rochus van Tuijl (Linflowes), Wouter Veeffkind (Glastuinbouwact), John Rocks (provincie Gelderland), Aalbert Ekemans (Kwekerij Sensation), Emo van Halsema (Omgevingsdienst Rivierenland), Joost van den Uiter, Koen Kreling en Geert- Jan van Tuijl (Kwekerij Van Tuijl), Henk Kolbach (LTO Glaskracht), Mirna van Steenberg (gemeente Zaltbommel), John Nefkens, Niki Lintmeijer (Berenschot).

***“Willen we verduurzamen?
Dan is CO₂ voor ons een
primaire levensbehoefte”***

Rochus van Tuijl
(Linflowes)

Aanleiding

- Met de verduurzaming van de glastuinbouw is in toenemende mate behoefte aan de externe toevoer van CO₂. Door het uitfasen van gas (en daarmee WKK's) wordt CO₂ immers niet meer door de tuinders zelf geproduceerd
- Voor de externe toevoer van CO₂ zijn ruwweg twee opties in de regio Bommelerwaard:
 - De aanleg van een CO₂-leiding, naar het voorbeeld van OCAP in het Zuidwesten van Nederland
 - De distributie van CO₂ via wegtransport

Met name de eerste optie wordt momenteel al concreet onderzocht door de aanwezige ondernemers.

Uitdagingen/benodigdheden

- *Financiering*: de business case voor de externe toevoer van CO₂ lijkt momenteel onrendabel. Voor de onrendabele top is dus nog (externe) financiering benodigd.
- *Samenwerking*: een voorwaarde voor het slagen van een CO₂-project in de regio is de overtuiging bij alle gevestigde tuinders. Er is dus samenwerking en draagvlak benodigd om dit van de grond te krijgen (en financieel haalbaar te maken).
- *Herkomst & leveringszekerheid*: de herkomst van de CO₂ is nog onduidelijk. Er is niet veel industrie in de directe omgeving waar afspraken mee gemaakt kunnen worden. De CO₂ moet waarschijnlijk van meerdere bronnen komen. De leveringszekerheid is daarbij een uitdaging (afhankelijkheid van 1 bron is een risico).
- *Rolverdeling*: er is onduidelijkheid over wie welke rol pakt, en met name wat de publieke rol hierin is. Momenteel pakken de ondernemers het voortouw, maar ergens in het traject is ook de gemeente of provincie benodigd. Deze rolverdeling is nog onduidelijk. Zo is gesproken over de benodigde infrastructuur en het mandaat van publieke organisaties versus private organisaties.

Acties

- Draagvlak nodig bij alle ondernemers. Begin april wordt een bijeenkomst georganiseerd waarin beoogd wordt met alle tuinders tot een intentieverklaring te komen. Met dit aanbod kan men richting andere partijen.
 - Wie: ondernemers (trekker Rochus van Tuijl)
- Betrekken van publieke partijen in eerder stadium van besluitvorming: via duurzaamheidsplatform?
 - Wie: ondernemers (trekker Rochus van Tuijl)
- Mogelijk: becijferen van besparing op gas om urgentie/interesse bij overheden te wekken voor CO₂-leveringsplannen.
- Mogelijk: uitzoeken van wetgeving rondom infrastructuur CO₂ (wat is wettelijk mogelijk, wie is waarvoor verantwoordelijk).